

ХУДОЖНІЙ СВІТ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

УДК 811.161.2'367

ПАРАВЕРБАЛЬНИЙ СУПРОВІД СПОНУКАЛЬНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ У ДРАМАТИЧНІЙ ПОЕМІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ «ОРГІЯ»

Ачилова В. П.

*Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, Сімферополь
E-mail: elena-achilova@yandex.ru*

У статті досліджено, як паравербальні засоби в ремарках (просодика, паралінгвістика, жести, торкання) увиразнюють зміст спонукальних реплік.

Як і в живому спілкуванні, у ремарках з паравербальною інформацією переважають засоби звукового втілення та рухового супроводу, причому акустичних сигналів стільки ж, як і сигналів «мови тіла». Характер звукового втілення реплік залежить від теми розмови, емоційного стану мовців. Вербалізовані в ремарках жести доповнюють або дублюють спонукальні репліки, підвищують увагу адресата чи заміщують спонукальне вербальне повідомлення. Функцією знаків такесики є вираження почуттів персонажа, його ставлення до адресата.

Поєднання вербальних та паравербальних сигналів надає змістові максимальної насиченості й емоційної інформативності за умови стислості, лаконічності форми.

Ключові слова: спонукальність, ремарки, паравербальні засоби, акустичні сигнали, сигнали «мови тіла».

Речення спонукальної модальності стали об'єктом вивчення у зв'язку з характеристикою способових форм дієслова (О. Мельничук, В. Русанівський, М. Плющ, А. Грищенко, К. Городенська та ін.), у синтаксичних описах сучасної української мови як один з різновидів речень за метою висловлення (І. Вихованець, П. Дудик, І. Слинько, Н. Гуйванюк, А. Загнітко та ін.), у дисертаційних дослідженнях (Л. Фоміна, С. Харченко, С. Мясоедова, О. Нарушевич-Васильєва, І. Шевчук та ін.). Спонукування становить важливий аспект теорії мовленнєвих актів (Дж. Остін, Дж. Сьорль, А. Вежбицька, Ф. Бацевич, О. Селіванова, Г. Почепцов та ін.).

У сучасних лінгвістичних дослідженнях спостерігаємо явний перехід від формально-граматичного вивчення мовних явищ до їхнього функціонально-семантичного і прагматичного аналізу. З огляду на це спонукальність розглядають уже не як граматичну, а як семантичну категорію і вважають, що спонукальне модальне значення виникає в результаті взаємодії різних рівнів мовної системи. Як відомо, ядро спонукальності формують прямі спонукальні висловлення, а периферію становлять висловлення з непрямою вказівкою на спонукальне волевиявлення з експліцитними або з імпліцитними мовними засобами. Спонукальну інформацію можуть передавати також паравербальні засоби, тобто знаки фонації, жестів, міміки, пантоміміки тощо [3, с. 131].

Актуальним є аналіз ефективності використання паравербальних засобів у різних ситуаціях спілкування. Мета статті – опис механізму мовного впливу, репрезентованого паравербальним супроводом спонукальних висловлень у драматичній поемі Лесі Українки «Орґія» [4].

Дослідники вважають паравербальну сферу відпочатковою, тепер же вона виконує допоміжну функцію, хоча, на думку Ф. Бацевича, її не можна вважати другорядною [1, с. 81]. Як зазначає О. Селіванова, паравербальні засоби передають значно більшу кількість інформації (від 60% до 93%) ніж вербальні [3, с. 128].

Існують різні типології паравербальних засобів, бо мовці витворюють і сприймають ці сигнали різними сенсорними системами: зором, слухом, тактильними та іншими відчуттями. Одну з таких класифікацій з опорою на сенсорні системи наводить у підручнику «Основи комунікативної лінгвістики» Ф. Бацевич [1, с. 60].

Максимальний вплив на комунікацію мають такі паравербальні сфери, як *кінетика*, куди залучають значущі рухи (міміку, поставу тіла, жести, ходу, контакт очима), *такесика*, або *гаптика* (торкання комунікантів, зокрема потискування рук, поцілунки, дотики, погладжування тощо), *просодика* (темп мовлення, тон, тембр, висота гучності, манера мовлення тощо), *паралінгвістика* (це паузи, кашель, зітхання, плач, сміх). Підраховано, що в ході спілкування «мовою тіла» комунікант передає 55% інформації, засобами просодики – 38%, і лише 7% інформації позначає вербально [3, с. 128].

У мовленні паравербальні та вербальні засоби взаємодіють. Дослідники визначили такі функції паравербальних повідомлень щодо вербальних: 1) дублювання вербальних засобів паравербальними, 2) заперечення вербальних повідомлень, 3) заміщення вербальних засобів, 4) доповнення вербальних повідомлень, 5) підвищення уваги адресата, 6) регулювання розмови [1, с. 61; 3, с. 133–134].

У драматичних творах з метою увиразнення змісту автор сам моделює можливі чи потрібні, на його думку, паравербальні сигнали дійових осіб і вербалізує їх у ремарках.

Аналіз мови драматичної поеми Лесі Українки «Орґія» показав високу продуктивність спонукальних висловлень, бо дію рухає гострота психологічного конфлікту, а саме між митцем-патріотом Антеєм, з одного боку, та його оточенням і представниками офіційного Риму в упокореному еллінському Коринфі, з іншого боку. Це час, коли Рим здобув повну політичну й економічну перемогу над Грецією, сюзерени почуваються на завойованій землі вільно й самовпевнено. Тепер перед імператорськими можновладцями стоїть завдання духовного упокорення еллінів.

Леся Українка активно послуговується ремарками з паравербальною інформацією при імперативних репліках, причому акустичних сигналів стільки ж, як і сигналів «мови тіла».

У науковій літературі детально розроблено класифікації окремих паравербальних засобів комунікації (міміки, жестів, торкання, погляду, постави тощо) [3, с. 133; 2, с. 304–325].

Аналіз ремарок у драматичній поемі «Оргія» показав, що Леся Українка описує в них такі паравербальні сигнали, як просодика, паралінгвістика, жести й торкання. Здебільшого в ремарках наведено один паравербальний засіб, а в кількох ремарках поєднано різні типи паравербальних сигналів.

Розглянемо, як паравербальні засоби в ремарках увиразнюють зміст імперативних реплік.

Характер звукового втілення реплік залежить від теми розмови, емоційного стану мовця. Персонажі драматичної поеми переживають різноманітні почуття й емоції, як позитивні, так і негативні.

Наприклад, улюблений учень Антея Хілон, який покидає вчителя і переходить до латинської школи Мецената,

(...*говорить заступаючись, з видимою ніяковістю*) Вибачай... але... я, власне, не прийшов учитись... [с. 254].

Він вдячний Антеєві за науку:

Х і л о н (*щиро*) Ні. Ні, учителю! Того не думай! От свідок Аполлон, що я шаную науку ту, мов святощі містерій! [с. 255].

Учитель радий зустрічі:

А н т е й (*привітно*) Будь гостем [с. 254].

Він не може зрозуміти, чому Хілон залишає навчання, можливо, неспроможний платити:

А н т е й (*Видно, що й йому трохи ніяково.*) Хілоне, слухай... Я пождати можу, поки скінчиш усю мою науку... [с. 255].

Не менш аморальним і незбагненним для Антея є й відступництво його друга, скульптора Федона, який продав Меценатові різьблену з Неріси богиню Терпсіхору, що її пообіцяв був подарувати Антеєві. До того ж, Федон має намір іти до Мецената на оргію, куди запрошують і Антея. Варто зазначити, що для римських завойовників, далеких від духовного розуміння грецьких обрядів, оргія – це розгульний бенкет, на якому хтиво розглядають танцівниць-наложниць, спонукають їх до розпусти.

А н т е й (*зчудований*) Тебе запрошено? [с. 277].

Молода дружина Антея Неріса не спроможна поцінувати даровану їй волю. Вихована рабинєю-наложницею, вона позбавлена національної свідомості, не розуміє, чому Антей відмовляється від римської слави і залишається співцем свого підневільного народу. Її знову тягне в світ оргій, блиску та розкоші, її пригнічує скромний затишок дому чоловіка.

А н т е й (*трохи вражений*) Палати є тепер лиш у римлян. Було тобі піти за Мецената [с. 268].
Н е р і с а (*лагідніше, ніж досі*) Я не корю тебе, що ти убогий, але яка дружина не бажає своєму чоловікові достатків? [с. 268].

До звукового втілення комунікації належать і паралінгвістичні сигнали – висота гучності та паузи. У ремарках є вказівки на високу гучність, зумовлену або потребою покликати відсутнього адресата мовлення:

Г е р м і о н а (*зугає в напрямі других дверей*) Антею, вийди! ученик до тебе! [с. 254];

або ж напруженим емоційним станом:

П р е ф е к т (*зугає рабам*) Сюди віглів! [с. 316].

Пониженням гучності мовець виділяє певну групу близько розташованих співрозмовників, наприклад:

Меценат і двоє його почесних гостей розмовляють межі собою. Меценат трохи зниженим голосом [...].

М е ц е н а т Ви не повірите, як я працюю, щоб якось подолати свою дикість і недовірливість [с. 295];

М е ц е н а т (*нишком, нахилившись до префекта*) Мій друже, вибачай, але юрбі сі жарти можуть видатись блюзнірством [с. 305].

Після закінчення приватної бесіди він підвищує гучність:

(*голосно до Антея*) Людською мовою ми наситились. Час обізватись мовою богів тобі, Антею [с. 306].

Пауза як засіб паралінгвістичної сфери теж може сприяти більшій виразності спонукальної репліки:

Н е р і с а Що, пане мій? (*Пауза*) Ну то рішай же зараз: чи ти, чи я [с. 292].

В одній ремарці можуть бути поєднані різні акустичні характеристики мовлення – просодичний та паралінгвістичний:

А н т е й Коли *такі* вінці надгробні будуть, то що ж, нехай скоріше прийде смерть! (*Надіває на голову вінець з гордим спокійним усміхом*) [с. 290];

Н е р і с а (*з коротким злісним сміхом*) Ти не можеш? То мусиш покоритись [с. 292].

Леся Українка вербалізує в ремарках дві групи жестів – конвенційні та модальні. Конвенційні жести можуть бути прямо переведені в слова, а модальні пов'язані з виявом різноманітних почуттів та емоцій. Комбінаторика в ремарках

змісту модальних жестів з їхніми функціями щодо вербальних спонукальних реплік має такі чотири вияви:

- модальні жести доповнюють спонукальні повідомлення:

Е в ф р о з і н а Постривай. (... *простягши руку з вінцем.*) Ходи сюди! Схили прегорде чоло! [с. 265];

М е ц е н а т (*рухом пальця закликає раба-домоправителя*) Нехай тим часом тут поскачуть міми, а потім ті єгиптянки безкості... [с. 294];

Меценат, завваживши те, сплескує в долоні.

М е ц е н а т Музики! Гей! танець вакхічний грайте! [с. 314];

- модальні жести дублюють спонукальні репліки:

Меценат спиняє їх [танцівниць і комедійних акторів – В. А.] раптовим рухом і гучним покликом.

М е ц е н а т Спиніться всі! Неріса хай танцює! [с. 314];

П р е ф е к т (*з місця, посуваючись трохи на ложі і простягаючи чашу з вином*) Ходи, вакханко, відпочинь край тигра! [с. 316].

- модальні жести підвищують увагу адресата і поєднані з просодичними сигналами:

А н т е й (*схплюється обурений*) О, краще б ти навіки занімів, позбувся рук, оглух, ніж так упасти! [с. 259];

Ф е д о н (*встає ображений*) Такого ти не смієш говорити! [с. 280];

- модальні жести заміщують вербальне повідомлення:

Коли хор скінчив співати, М е ц е н а т злегка хитнув головою корифеєві і зробив рукою рух, не то наказуючий, не то запрошуючий, щоб хористи зайняли місце на бенкеті в задній частині світлиці [с. 294].

Конвенційні жести виконують такі дві функції щодо спонукальних реплік:

- дублюють спонукальну репліку:

Х і л о н Учителю, прийми ж мою подяку... (*Подає Антеєві гроші, добувши з калитки.*) [с. 259];

Н е р і с а Мій пане, дякую! (*Хоче поцілувати його в руку*) [с. 315];

- заміщують спонукальне вербальне повідомлення:

А н т е й (*Сідає на ослоні під деревом і показує Хілонові місце біля себе, але той лишається стояти*) [с. 254];

На порозі з'являється Н е р і с а і вклоняється мовчки [с. 307];

Меценат подає знак гостям, щоб мовчали [с. 313];

Меценат, рухом закликавши Евтіма, шепнув йому на вухо [с. 314];

Меценат дає знак атрієвлієві, вбігають танцівниці і корибанти [с. 314];

М е ц е н а т (*Виймає із скриньки діамантове намисто, здійснює його обома руками вгору і вабить ним до себе Нерісу*) [с. 315];

Неріса, зблизившись до Мецената, стає перед ним на одне коліно і відхиляється назад, немов готова впасти від знесилення, але розкішна і зальотна усмішка грає на її устах [с. 315].

Набагато менше в ремарках тактильно-кінестезичної інформації. Функцією знаків такесики є вираження почуттів, ставлення до адресата. Комбінаторика змісту цих сигналів з вербальними спонукальними репліками має такі чотири вияви:

- торкання, що виражає обурення і доповнює вербальне повідомлення:

А н т е й (*відштовхує його* (Хілонову – В. А.) *руку*) Геть! Я тебе нічого не навчив! Іди з очей! [с. 259];

- торкання, що виражає інтимне почуття і доповнює вербальне повідомлення:

А н т е й Нерісо, годі! Се твій жаль говорить, *із сього* справді винен я. прости! (*Цілує її*) [с. 269];

- торкання, що виражає інтимне почуття і дублює вербальне повідомлення:

А н т е й (*затримує Нерісу, обнявши*) Ні-ні, кохана! [с. 276].

- торкання, що виражає незадоволення і дублює вербальне повідомлення:

Н е р і с а (*визволяючись*) Пусти мене! [с. 277].

Висновки. У ремарках драматичної поеми «Оргія» щодо спонукальних реплік дійових осіб бачимо широкий спектр паравербальних сигналів. Переважають, як і в живому спілкуванні, засоби звукового втілення та рухового супроводу.

У реальному мовленні комунікативний успіх залежить від взаємодії вербальних та паравербальних засобів. І в досліджуваній поемі художня майстерність та мовне чуття Лесі Українки дали їй змогу поєднанням вербальних і паравербальних сигналів надати змістові максимальної насиченості й емоційної інформативності за умови стислості, лаконічності форми, підняти важливі проблеми, що їх наші сучасники окреслили як філософію «національної честі» та філософію «національного поневолення», такі актуальні як за життя Лесі Українки, так і сьогодні для нас.

Перспективним є аналіз прямих і непрямих спонукальних висловлень у цій драматичній поемі.

Список літератури

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф. С. Бацевич. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с. (Альма-матер).
2. Савченко Л. В. Ораторське мистецтво: Історія красномовства і сучасна риторична комунікація : [навч. посібник] / Л. В. Савченко. – Сімферополь, 2009. – 429 с.
3. Селіванова О. О. Основи теорії мовної комунікації : [підручник] / О. О. Селіванова. – Черкаси : Видавництво Чабаненко Ю. А., 2011. – 350 с.
4. Українка, Леся. Поезія. Драматичні твори / Леся Українка. – К.: Наук. думка, 2004. – 384 с.

Ачилова В. П. Паравербальное сопровождение побудительных реплик в драматической поэме Леси Украинки «Оргия» / В. П. Ачилова // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Филология. Социальные коммуникации. – 2014. – Т. 27(66), № 4. – С. 35–41.

В статті досліджено паравербальні засоби (просодика, паралінгвістика, жесты, касання), способуючі виразителюності содержания побудительных реплик.

Как и в живом общении, в ремарках с паравербальной информацией преобладают средства звукового воплощения и знаки телесных движений, причем акустических сигналов столько же, сколько и сигналов «языка тела». Характер звукового воплощения реплик зависит от темы разговора, эмоционального состояния персонажей. Вербализованные в ремарках жесты дополняют или дублируют побудительные реплики, повышают внимание адресата или же замещают побудительное вербальное сообщение. Функцией знаков такесики является выражение чувств говорящего, его отношения к адресату.

Сочетание вербальных и паравербальных сигналов способствует максимальной насыщенности и эмоциональной информативности содержания при сжатости, лаконичности формы.

Ключевые слова: побудительность, ремарка, паравербальные средства, акустические сигналы, сигналы «языка тела».

Achylova V. P. Paraverbal support of incentive cues in the dramatic poem Lesya Ukrainka "Orgy" / V. P. Achylova // Scientific Notes of Tavrida National V. I. Vernadsky University. – Series: Philology. Social communications. – 2014. – V. 27(66), № 4. – P. 35–41.

This article explores paraverbal means in stage directions (prosody, paralinguistics, gestures and touch) with the incentive cues. In the stage directions the same number of acoustic signals and "body language" signals.

The nature of the sound incarnation of replicas depends on the topic, feelings and emotional state of the characters (surprise, embarrassment, sincerity, hospitality, etc.), the height of sonority and of significant pauses in speech.

In the stage directions verbalized two groups of gestures, which can be directly converted to speech and which are associated with the expression of different feelings and emotions. Gestures have different functions: they complement or duplicate incentive cues, combined with prosodic signals increase the attention of the addressee or replace incentive messages. Much less in remarks the tactile-kinesthetic information that complements or duplicates incentive cues.

Masterful combination of paraverbal and verbal means in a dramatic poem "Orgy" enables Lesya Ukrainka add content maximum saturation and emotional descriptiveness provided maximum compactness, concise forms.

We consider prospective analysis of direct and indirect incentive statements in this dramatic poem.

Keywords: imperativeness, remark, paraverbal means, acoustic signals, "body language" signals.

Стаття надійшла до редакції 29 жовтня 2014 року